

РОЛЬ ФІЛОСОФІЇ У ФОРМУВАННІ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Холодинська Світлана Миколаївна, доктор культурології, доцент, завідувачка кафедри гуманітарних дисциплін, професор, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6746-135X>

Метою статті є ґрунтовне дослідження ролі філософії у формуванні критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах сучасного інформаційного суспільства. У роботі розглядаються ключові особливості інформаційного середовища XXI століття, яке характеризується надмірністю даних, кліповим і фрагментарним мисленням, активним розвитком маніпулятивних комунікаційних інструментів, поширенням дезінформації та зростанням інформаційних загроз, здатних впливати на світогляд і поведінку молоді. Методологія дослідження ґрунтується на комплексному підході, що поєднує історико-філософський аналіз, компаративний метод, елементи критичної герменевтики та педагогічної аналітики, що дозволяє системно оцінювати вплив філософської освіти на розвиток когнітивних і аналітичних компетенцій.

Застосовано міждисциплінарний інструментарій, який містить сучасні освітні практики, психологію мислення, теорію комунікації та методи розвитку рефлексивних навичок. Наукова новизна статті полягає у визначенні нових функцій філософії у сучасному освітньому просторі та обґрунтуванні її ключової ролі у формуванні стійкості здобувачів вищої освіти до інформаційних маніпуляцій, розвитку логічного та аргументованого мислення, саморефлексії та інтелектуальної автономії. Доведено, що філософська освіта виступає не лише світоглядною основою, а й практичним інструментом критичного аналізу, який забезпечує здатність здобувача вищої освіти до усвідомленого сприйняття інформації, самостійного ухвалення рішень і об'єктивної оцінки соціальних, культурних і політичних процесів.

У висновках наголошується, що у сучасному цифровому світі філософія посідає важливе місце серед навчальних дисциплін, які формують критичне мислення, і повинна активно інтегруватися у міждисциплінарні освітні моделі. Окремо визначено перспективи подальших досліджень, спрямованих на розробку ефективних методик

викладання філософії в умовах цифровізації, включаючи використання інформаційно-комунікаційних технологій, онлайн-ресурсів та інтерактивних освітніх платформ, що сприятиме підвищенню рівня критичної компетентності та аналітичної самостійності сучасної молоді.

Ключові слова: критичне мислення, філософія, інформаційне суспільство, освіта.

Kholodynska S. The role of philosophy in forming the critical thinking of higher education students in the information society

The aim of this article is to examine the role of philosophy in developing critical thinking among higher education students within the context of the modern information society. The study analyzes key features of the 21st-century information environment, characterized by data overload, fragmented and rapid thinking, the proliferation of manipulative communication tools, the spread of misinformation, and the growing influence of information threats on the worldview and behavior of young people. The research methodology employs a comprehensive approach combining historical-philosophical analysis, the comparative method, elements of critical hermeneutics, and pedagogical analytics, enabling a systematic assessment of philosophy's impact on cognitive and analytical competencies.

An interdisciplinary toolkit is applied, encompassing contemporary educational practices, psychology of thinking, communication theory, and methods for developing reflective skills. The article's scientific novelty lies in identifying new functions of philosophy in modern education and substantiating its essential role in fostering students' resilience to information manipulation, promoting logical and reasoned thinking, self-reflection, and intellectual autonomy. The study demonstrates that philosophical education serves not only as a worldview foundation but also as a practical tool for critical analysis, ensuring students' ability to consciously process information, make independent decisions, and objectively evaluate social, cultural, and political processes.

In conclusion, the article emphasizes that in the digital age, philosophy occupies a key position among disciplines that cultivate critical thinking and should be actively integrated into interdisciplinary educational models. Future research prospects include developing effective methods for teaching philosophy in digital environments, utilizing information and communication technologies, online resources, and interactive educational platforms to enhance the critical competence and analytical independence of contemporary youth.

Keywords: critical thinking, philosophy, information society, education.

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство формує новий тип когнітивної взаємодії людини зі світом, у якому знання перестає

бути стабільним і структурованим, а перетворюється на динамічний потік даних, що постійно оновлюється. Надмірність інформаційних потоків, зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, соціальних мереж, нових медіа та інтерактивних платформ, спричиняє зміни в тому, як людина сприймає, опрацьовує та інтерпретує інформацію. Постійне використання цифрових платформ, швидкий доступ до величезних масивів даних і зростання ролі візуального контенту – відео, інфографіки, коротких повідомлень – суттєво впливають на структуру мислення молодого покоління. Здобувачі вищої освіти як активні учасники цифрового середовища все частіше стикаються з проблемами інформаційної перевантаженості, фрагментарності сприйняття, труднощами у тривалому зосередженні та поглибленому осмисленні складних понять.

Феномен «кліпового мислення», що характерний для цифрової доби, підсилюється як швидкістю подачі контенту, так і культурою миттєвого реагування, що домінує у соціальних мережах. Це призводить до зниження здатності до комплексного аналізу інформації, вибудовування причинно-наслідкових зв'язків і формування логічних висновків. У таких умовах виникає нагальна потреба у розвитку критичного мислення – здатності аналізувати, інтерпретувати, порівнювати та оцінювати інформацію, а також ухвалювати обґрунтовані рішення на основі доказів і раціональних міркувань. Саме критичне мислення стає однією з ключових компетентностей XXI століття, необхідною як для академічної діяльності, так і для повсякденного життя, професійної взаємодії та громадянської участі.

Філософія посідає у цьому процесі ключове місце, оскільки пропонує не лише інструменти логічного аналізу, а й засоби глибокої рефлексії, формування світоглядних позицій і критичної оцінки ціннісних орієнтацій. Вона розкриває здобувачам вищої освіти фундаментальні принципи мислення, навчає виявляти логічні помилки, формувати аргументацію,

ставити запитання та осмислювати складні явища в ширшому культурному й соціальному контексті. Завдяки філософському підходу молодь набуває здатності не лише опрацьовувати інформацію, а й розуміти її походження, приховані смисли, ідеологічні установки та можливі маніпулятивні впливи. Таким чином, філософія виступає незамінним інтелектуальним ресурсом, що сприяє формуванню зрілої, свідомої та критично мислячої особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику критичного мислення досліджували як західні, так і українські науковці. Зокрема, Дж. Дьюї розглядав критичне мислення як усвідомлену рефлексивну діяльність, спрямовану на розв'язання інтелектуальних проблем [3]. У працях Д. Халперн акцентується важливість розвитку навичок аргументації та аналізу інформації у цифрову добу [9]. Сучасні публікації українських науковців зосереджені на викликах інформаційного суспільства, зокрема на феноменах кліповості мислення, інформаційної маніпуляції та когнітивних упереджень. Так, Оксана Шелевер, Ольга Ступак, Наталя Пшенична у своїй статті «Важливість розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах цифровізації» досліджують, як цифровізація освіти підсилює потребу у навичках критичного мислення, і зазначається роль філософсько-педагогічного підходу [6]. Ірина Матвієнко розглядає критичне мислення в освітньому контексті України як важливу навичку сучасної людини, підкреслюючи виклики інформаційного середовища (стаття «Критичне мислення як „soft skill“ для людини XXI століття», 2022) [7]. У статті «Критичне мислення: філософія і педагогіка» (2021) Надія Козаченко надає філософський і педагогічний підходи до критичного мислення, з особливим акцентом на аргументацію, логіку та епістемологічні підстави [5]. Ельвіра Герасимова та Зоріна Вихованець у своїй статті «Критичне мислення як стратегічний ресурс професійної діяльності людини полікультурного соціуму» (2024) аналізують, як

критичне мислення виступає ключовою компетенцією в мультикультурному соціумі, і яку роль відіграє освітня та філософська підготовка [2]. Колектив авторів (В. Новицький, Г. Тараненко, В. Каленич, О.Баранова, Г.Побережець) обґрунтовують важливість ефективної медіаосвіти в контексті розвитку компетенцій, необхідних для ефективного соціального поступу до культури комунікації, та зміцнення філософських концепцій культурно-етичного розвитку для суспільного прогресу (стаття «Розвиток медійно-інформаційної грамотності та навичок критичного мислення у цифрову добу», 2019) [8]. Юлія Александрова в роботі «Етичні проблеми наукової освіти в Україні» (2023) розглядає етичні питання академічної освіти, зокрема академічну доброчесність, філософію освіти й критичне мислення як частину етичної культури науковця [1].

Мета дослідження – визначення й обґрунтування ролі філософії у формуванні критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах інформаційного суспільства, а також аналіз філософських методів, які сприяють розвитку рефлексивного та аргументованого мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні здобувачі вищої освіти функціонують у складному інформаційному середовищі, що стрімко трансформується під впливом цифровізації, глобалізаційних процесів, мережевої комунікації та зростання ролі штучного інтелекту в обробці даних. Молодь щодня взаємодіє з різномірними інформаційними потоками – від електронних бібліотек і наукових репозитаріїв до інтерактивних платформ, мобільних застосунків, навчальних відео та автоматизованих рекомендаційних систем. Усе це створює ситуацію, в якій інформація надходить не лише з різних джерел, а й у різних форматах, що відрізняються за глибиною, достовірністю та якістю. Постійне перемикання між ними спричиняє розмиття уваги й ускладнює здатність молодшої людини утримувати стійку інтелектуальну концентрацію. До того ж збільшується ризик втрати контексту та нездатності вибудувати цілісне

розуміння складних проблем, оскільки цифрове середовище часто задає темп швидкого, а інколи й реактивного способу мислення.

Іншим суттєвим чинником стає неконтрольоване поширення контенту з неперевірених джерел, що створює сприятливий ґрунт для фейків, дезінформації та спрощених наративів. Сучасні здобувачі вищої освіти нерідко стикаються з ситуаціями, коли інформація подається емоційно забарвлено, без належного аргументування або в маніпулятивних форматах, орієнтованих на миттєву реакцію, а не на глибоке осмислення. Унаслідок цього формується тенденція до зниження здатності критично переосмислювати побачене та почуте, а також зменшується мотивація до перевірки фактів і самостійного дослідження теми. Схильність до споживання коротких, фрагментарних повідомлень і швидких відповідей сприяє поширенню «кліпового мислення», що ускладнює розуміння складних причинно-наслідкових зв'язків та опрацювання багатовимірних даних.

У такому контексті філософія постає не лише як навчальна дисципліна, а як інтелектуальний інструментарій, що сприяє формуванню здатності до глибокого, послідовного та усвідомленого мислення. Філософський аналіз дає можливість здобувачам вищої освіти розрізняти ключові типи аргументації, виявляти приховані припущення, критично оцінювати джерела та розуміти логіку медійних повідомлень. Таким чином, вона виступає засобом інтелектуальної навігації в умовах надлишкової та суперечливої інформації, забезпечуючи молоді здатність протистояти маніпуляціям, глибше розуміти складні соціальні й культурні процеси та зберігати автономність мислення в добу цифрових трансформацій.

Як слушно зазначає сучасна українська дослідниця, к.філос.н., доцент Н. Козаченко, «критичне мислення може бути орієнтоване й на істину, й на особистість» [4, с. 253], а також «філософський підхід зосереджує увагу на

критичному мисленні як на сукупності засобів відшукування істини й орієнтується на навчання методам раціонального міркування» [4, с. 254]. Саме тому філософія допомагає здобувачам не лише аналізувати інформацію, а й усвідомлювати власні способи мислення, структурувати аргументи, будувати логічні міркування та формувати обґрунтовані висновки.

Багато сучасних українських дослідників також підтримують зростання ролі критичного мислення в освітньому процесі. Зокрема, у дослідженні д.філос.н., професора Е. Герасимової та к.філос.н., доцента З. Вихованець підкреслюється стратегічний характер цієї компетентності, адже «професійні компетенції кожної окремої людини створюють діяльнісний соціальний потенціал держави» [2, с. 178-185]. Такий підхід акцентує на тому, що критичне мислення виходить за межі суто когнітивних умінь і охоплює соціальний, професійний і цивілізаційний виміри. Подібні ідеї простежуються і в роботі Александрової, яка аналізує етичні параметри наукової освіти та наголошує на необхідності виховання відповідальності, доброчесності, автономності суджень і здатності оцінювати наслідки інтелектуальних рішень. Зокрема, авторка зазначає, що: «Наукова освіта має важливу роль у вихованні культури академічної доброчесності, формуванні етичної відповідальності та культивуванні розуміння наукової справедливості серед молодих людей». [1, с. 89].

Важливо зазначити, що критичне мислення не може розглядатися виключно як раціональний інструмент. Воно має глибокий аксіологічний потенціал. Як наголошує Н. Козаченко, «критичне мислення не є нейтральним, оскільки носій знання не може бути відокремлений від самого знання» [5, с. 50]. Такий підхід корелює з класичною концепцією освіти американського філософі та педагога Дж. Дьюї (1859-1952), який розглядав критичне мислення як основу демократичної культури, оскільки

воно формує здатність індивіда оцінювати події в соціальному контексті та відповідально діяти в суспільстві [3].

До цього виміру долучається також аналіз маніпулятивних тенденцій у публічній сфері. У сучасних дослідженнях, зокрема у колективній статті Новицького, Тараненка, Каленича та ін. [9], підкреслюється, що критичне мислення є ключовою складовою медіаграмотності та важливим елементом захисту від дезінформації, пропаганди та навмисно викривлених повідомлень. Автори доводять, що в умовах інформаційної перенасиченості лише здатність аналізувати, інтерпретувати й зіставляти факти дозволяє особистості зберігати автономність мислення та орієнтуватися у складних соціальних процесах.

Психологічний аспект формування критичного мислення розкривається у праці сучасної американської психологині Діани Халперн, яка зазначає важливість розвитку метакогнітивних навичок, логічної послідовності, вміння контролювати власні когнітивні упередження та оцінювати якість аргументації [6]. Ці принципи є надзвичайно важливими для сучасної освіти, адже вони сприяють формуванню аналітичної культури мислення, без якої неможливо ефективно працювати з великими масивами інформації.

Важливою складовою розвитку критичного мислення є й така унікальна здатність людської свідомості в процесі сприйняття діяльності сприймати й саму себе як рефлексивність. Саме здатність аналізувати власні переконання, мотивації та інтелектуальні реакції дозволяє здобувачам вибудовувати незалежну позицію у складних інформаційних ситуаціях. Рефлексія стає тим інструментом, що дає змогу, з одного боку, піддавати сумніву стереотипи та автоматичні оцінки, а з іншого – формувати більш стійкі, аргументовані та етично виважені судження. Як підкреслює Козаченко, «раціональні та аналітичні методи агресивно витісняють інші можливі підходи щодо винесення якісних суджень» [5,

с. 54], тому важливо інтегрувати не лише логічний, а й ціннісний та інтерпретативний виміри критичного мислення. Саме філософія допомагає формувати навички саморефлексії, що дозволяють оцінювати власну позицію, переконання та когнітивні упередження.

Додаткового значення філософські дисципліни набувають в умовах цифровізації освітнього процесу. Сучасні українські науковці О. Шелевер, О. Ступак і Н. Пшенична в своїй статті «Важливість розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах цифровізації» (2024) підкреслюють, що саме філософські методи аналізу інформації – обґрунтування, доведення, логічний розбір – стають ключем до формування цифрової компетентності здобувачів, оскільки дають змогу ефективно відфільтровувати великі масиви цифрових даних [7]. Схожу думку висловлює і к.філос.н., доцент Ірина Матвієнко, яка наголошує, що критичне мислення є одним із найважливіших «soft skills» людини XXI століття, без якого неможливо ані професійне зростання, ані повноцінна соціальна взаємодія [8].

Таким чином, філософія виступає не лише теоретичною основою розвитку критичного мислення, але й практичним інструментом, що забезпечує здатність здобувачів орієнтуватися в інформаційному багатозар'ї сучасності. Вона сприяє формуванню логічної дисципліни, здатності структурувати дані, рефлексувати власні когнітивні моделі та діяти відповідально в суспільстві. Це дозволяє молоді не лише уникати маніпуляцій, а й формувати власні виважені позиції та ухвалювати рішення, що ґрунтуються на аналізі, а не на емоційних реакціях.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, треба зазначити, що філософія відіграє ключову роль у формуванні критичного мислення здобувачів освіти, адже забезпечує не лише теоретичний фундамент, але й практичні інтелектуальні інструменти для аналізу інформації в умовах сучасного цифрового середовища.

Постійне зростання інформаційних потоків, їх суперечливість і фрагментарність актуалізують необхідність уміння розпізнавати маніпуляції, логічні хиби та неочевидні смислові відтінки. У цьому контексті філософія сприяє розвитку здатності працювати з різнорідними даними, оцінювати їх достовірність і вибудовувати аргументовані судження.

Проаналізовані дослідження доводять, що критичне мислення має не лише раціонально-логічний, а й аксіологічний, соціальний та етичний виміри. Воно поєднує здатність до аналізу, рефлексії, самостійності суджень і відповідальності за ухвалені рішення. Філософські дисципліни, таким чином, виступають засобом формування цілісної інтелектуальної культури, у межах якої важливими є не тільки знання, а й уміння правильно ними користуватися.

Особливого значення набуває розвиток метакогнітивних умінь, уміння усвідомлювати власні когнітивні упередження, оцінювати надійність інформаційних джерел і вибудовувати логічно цілісні аргументи. Це робить критичне мислення однією з ключових компетентностей ХХІ століття, необхідною не лише для професійної самореалізації, а й для ефективної громадянської позиції та відповідальної участі в суспільних процесах.

Впровадження філософських підходів у освітній процес є необхідною умовою для підготовки здобувачів вищої освіти, здатних орієнтуватися у складному інформаційному просторі, приймати обґрунтовані рішення, протистояти маніпуляціям і розвивати власну інтелектуальну автономність.

Перспективним напрямом подальших досліджень і педагогічних практик є інтеграція філософських методів у цифрові освітні середовища, створення інтерактивних платформ для розвитку критичного мислення та спеціальних курсів, спрямованих на формування медіаграмотності та рефлексивної культури мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова Ю. Етичні проблеми наукової освіти в Україні. *Humanities Studies*. 2023. Вип. 15 (92). С. 89–100. URL: <https://humstudies.com.ua/article/view/285082/279192>
2. Герасимова Е. М., Вихованець З. С. Критичне мислення як стратегічний ресурс професійної діяльності людини полікультурного соціуму. *Культурологічний альманах*. 2024. № 4. С. 178–185. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.20>
3. Дьюї Дж. *Демократія і освіта*. Київ : Освіта, 2003. 294 с.
4. Козаченко Н. Критичне мислення: філософія і педагогіка. *Актуальні проблеми духовності*. 2021. Вип. 22. С. 251–271. DOI: <https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4527>
5. Козаченко Н. Критичне мислення та феміністична епістемологія. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 38. С. 50–56. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6041/1/Kozachenko_Femepistemology.pdf
6. Шелевер О., Ступак О., Пшенична Н. Важливість розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти в умовах цифровізації. *Наукові праці МАУП. Педагогічні науки*. 2024. Вип. 2 (61). С. 20–23. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/pedagogy/article/view/3554>
7. Matviienko I. Critical thinking as "soft skill" for the human of the XXI century. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*. 2022. Т. 10, № 2. С. 99–104. URL: <https://humstudios.com.ua/en/journals/tom-12-2-2022/kritichne-mislennya-yak-soft-skill-dlya-lyudini-khkhi-stolittya>
8. Novitskyi V., Taranenko H., Kalenych V., Baranova O., Poberezhets H. Fostering Media and Information Literacy and Critical Thinking Skills in the

Digital Age. *International Journal on Culture, History, and Religion*. 2025. T. 7, спецвип. 1. С. 193–207. DOI: <https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.161>

9. Halpern, D. F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking* (5th ed.). New York: Psychology Press. 640 p.

REFERENCES

1. Alekandrova, Yu. (2023). Etychni problemy naukovoï osvity v Ukraini [Ethical problems of scientific education in Ukraine]. *Humanities Studies*, 15(92), 89–100. Retrieved from: <https://humstudies.com.ua/article/view/285082/279192> [in Ukrainian].

2. Herasymova, E. M. & Vykhovanets, Z. S. (2024). Krytychne myslennia yak stratehichniy resurs profesiinoï diialnosti liudyny polikulturnoho sotsiumu [Critical thinking as a strategic resource of human professional activity in a multicultural society]. *Kulturolohichniy Almanakh*, 4, 178–185. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.20> [in Ukrainian].

3. Dewey, J. (2010). *Demokratiia i osvita* [Democracy and education]. Kyiv: Osvita. [in Ukrainian].

4. Kozachenko, N. (2021). Krytychne myslennia: filosofii i pedahohika [Critical thinking: Philosophy and pedagogy]. *Aktualni Problemy Dukhovnosti*, 22, 251–271. <https://doi.org/10.31812/apd.v0i22.4527> [in Ukrainian].

5. Kozachenko, N. (2021). Krytychne myslennia ta feministychna epistemolohiia [Critical thinking and feminist epistemology]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriia Filozofsko-Politologichni Studii*, 38, 50–56. https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6041/1/Kozachenko_Femepistemology.pdf [in Ukrainian].

6. Shelever, O., Stupak, O., & Pshenychna, N. (2024). Vazhlyvist rozvytku krytychnoho myslennia zdobuvachiv vyshchoï osvity v umovakh tsyfrovizatsii [The importance of developing critical thinking among higher

education students under digitalization]. *Naukovi Pratsi MAUP. Pedahohichni Nauky*, 2(61), 20–23. Retrieved from: <https://journals.maup.com.ua/index.php/pedagogy/article/view/3554> [in Ukrainian].

7. Matviienko, I. (2022). Critical thinking as a “soft skill” for the human of the XXI century. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*, 10(2), 99–104. Retrieved from: <https://humstudios.com.ua/en/journals/tom-12-2-2022/kritichne-mislennya-yak-soft-skill-dlya-lyudini-khkhi-stolittya> [in English].

8. Novitskyi, V., Taranenko, H., Kalenych, V., Baranova, O. & Poberezhets, H. (2025). Fostering media and information literacy and critical thinking skills in the digital age. *International Journal on Culture, History, and Religion*, 7(SI1), 193–207. <https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.161> [in English].

9. Halpern, D. F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking* (5th ed., 640 pp.). New York: Psychology Press [in English].

Стаття надійшла до редакції / Received 17.11.2025

Прийнята до друку / Accepted 24.11.2025